

HEYDƏR ƏLİYEV

VƏ AZƏRBAYCAN MEMARLIĞI

Xalqımız tarixi boyu çoxsaylı böyük şəxsiyyətlər yetişdirib. Onlar öz fəaliyyətlərlə siyasətdə, hərbdə, elmdə, mədəniyyətdə zirvələrə çatmış, istedadı və əməyi ilə həmin sahələrdə dönüş yaratmış, yaxud keyfiyyətcə yeni mərhələnin əsasını qoymuş, Azərbaycanın və bəşəriyyətin tarixinə adlarını həkk etmişlər. Xalqın qürur mənbəyi olan bu dahi şəxsiyyətlər sırasına XX əsrdə daha bir böyük dövlət xadiminin, fəaliyyəti ilə millətin, ölkənin yeni uğurlu inkişaf mərhələsini yaratmış, Azərbaycanı gənc, müstəqil dövlət kimi qurmuş və dünyaya tanıtmış ulu öndər Heydər Əliyevin adı yazıldı. Parlaq şəxsiyyət, cəsarətli və müdrik dövlət xadimi, böyük vətənpərvər Heydər Əliyevin bütün fəaliyyəti Azərbaycanın hərtərəfli inkişafına, qüdrətlənməsinə və xalqın tərəqqisinə həsr edilmişdir.

1969-cu ildən ötən yarım əsrə bərabər siyasi hadisələrlə, ağır sınaqlarla və böyük qələbələrlə dolu, ölkənin taleyində dönüş yaratmış dövr Heydər Əliyevin siyasi strategiyası ilə zənginləşdirilib. Bu tarix ərzində ölkəmiz sovet dövrünün inkişaf və durğunluq mərhələlərini, müstəqillik uğrunda mübarizə illərini yaşamış, düşmən təcavüzünə məruz qalmasına baxmayaraq, azadlığını qoruya bilmiş və yeni dövlət qurmuş, iqtisadiyyatını inkişaf etdirmiş və dünyada nüfuzunu artırmışdır. Qüdrətlənən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə torpaqlarını işğaldan azad etmiş və regionun ən güclü iqtisadi, siyasi və hərbi qüvvəsinə çevrilmişdir. Bu qələbəmizin bünövrəsində ümummilli lider Heydər Əliyevin müdərəqqi və millətsevər siyasəti dayanmışdır.

Ölkələrin tarixində uğurlu tərəqqi dövrləri həmişə inşaatın, memarlığın, şəhərsalmanın inkişafı ilə müşahidə olunmuşdur. Əs-

lində inşaat iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, həyatın bütün sahələrinin inkişafının, keyfiyyət baxımından yüksəlməsinin həm tərkib hissəsi, həm də bu inkişafı təmin edən vəcib amildir. "Dünya ümumiyyətlə quruculuqla, tikib yaratmaqla yaşayıb, inkişaf edib", - deyən Heydər Əliyev öz siyasətində bu sahəyə həmişə böyük diqqət ayırmışdır. Ötən əsrin 70-80-ci illərində Heydər Əliyevin gərgin əməyi nəticəsində ölkəmiz başdan-başa dəyişərək inkişaf etmiş, sovetlər ölkəsinin qabaqcıl respublikasına çevrilmişdi. Bütün sahələrlə yanaşı, bu dövrdə memarlıq və inşaat sahəsində də böyük tərəqqi əldə edilmiş, Azərbaycanın şəhərlərinin və kəndlərinin siması dəyişmişdir. Bakıda və respublikanın başqa şəhərlərində memarların yüksək ustalıqından xəber verən ictimai və yaşayış binaları, parklar, memarlıq ansambları meydana gəlmişdir. Aparılan işlərin miqyasının genişlənməsi ilə yanaşı, onların keyfiyyətinə, bədii-estetik səviyyəsinə də tələb artmışdır.

70-ci illərin əvvəlində Azərbaycan şəhərlərinin 40-50-ci illərdə 20-25 il müddətinə hesablanmış baş planları artıq həyata keçmişdir. Müasir şəhərsalma prinsiplərinə və xalq

təsərrüfatının tələbinə uyğun olaraq şəhərlərin yeni baş planlarının işlənməsi lazım idi. Əvvəlki dövrdə Azərbaycanda cəmi 37 şəhərin baş planı mövcud olduğu halda, 70-80-ci illərdə 60 şəhərin və bir sıra şəhər tipli qəsəbələrin baş planları işləndi. Bu dövr Azərbaycan şəhərlərinin planlaşdırılmasında və tikintisində ən məsuldar dövr kimi memarlıq tariximizə daxil olmuşdur.

2005-ci ilədək olan dövrdə Bakının inkişafının "Bakidövlətşəhərləyihə" İnstitutu tərəfindən işlənməmiş baş planı bu layihələr arasında xüsusi yer tuturdu. Heydər Əliyev Bakının Baş planının işlənilib hazırlanmasını diqqətlə izləyir, bu planla bağlı ən mühüm problemlərin müzakirəsində şəxsən iştirak edirdi. Şəhərin infrastrukturunun inkişafına xüsusi diqqət yetirilirdi. Nəqliyyat problemlərinin həlli bu məsələnin ən mühüm tərkib hissəsi idi. Bu məqsədlə sürət magistrallarının çəkilməsi nəzərdə tutulmuş, Bakı metropoliteni şəbəkəsi xeyli genişləndirilmişdi. Neftayırma zavodlarının yeni texnologiyaların tətbiqi ilə rekonstruksiyası və köhnə tikililərin sökülməsini nəzərdə tutan baş planda sahilyanı ərazilərin strukturunu yeni konsepsiyası təklif olunurdu.

Baş plana əsasən Bakının və Abşeron yarımadasının yaşllaşdırılması üçün geniş proqram həyata keçirilməsi də nəzərdə tutulurdu.

Heydər Əliyev bu problemə də şəxsən məşğul olurdu.

1971-ci ildə "Bakının və Abşeron yarımadasının daha da yaşllaşdırılması tədbirləri haqqında" qərar qəbul edildi. Yaradılması nəzərdə tutulan meşə-park zonası həmin ərazidə mikroiklimin yaxşılaşmasına, təmiz hava rezervuarı yaradılmasına, ərazini küləklərdən və təbii eroziyadan qorumağa kömək etməli idi. 70-ci illərdə yaşllaşdırma işlərinin geniş vüsət alması nəticəsində Bakıda bağların və parkların sahəsi 3 dəfədən çox artmışdır. Dənizkənarı bulvarda yenidənqurma işləri aparılmış, bulvarın uzunluğu 3 kilometrə çatdırılmışdır.

Bu dövrdə respublikanın inzibati rayonlarının rayon planlaşdırma layihələri də işləndi. Bu layihələrin əsas məqsədi konkret rayonlar çərçivəsində şəhər və kənd məskunlaşma problemlərinin kompleks şəkildə birgə həlli idi. Birincilər sırasında dağlıq zonada yerləşən Yardımlı, Lerik, Kəlbəcər, Laçın, Gədəbəy və subtropik zonada yerləşən Lənkəran və Astara rayonlarının planlaşdırma layihələri işlənməmişdir. Bu dövrdə istehsalat, nəqliyyat, sosial-mədəni infrastrukturun böyük ərazilər üzrə birləşməsi şəhərsalma məsələlərinin yalnız bir rayon çərçivəsində yox, mikroregionlar (bir neçə rayonun cəmi) şəkildə həllini tələb edirdi. Bu tipdə layihələr Azərbaycan 70-ci illərin ortalarından işlənməyə başladı.

70-80-ci illərin şəhərsalma fəaliyyəti həll edilən problemlərin böyük miqyası ilə fərqlənirdi. Azərbaycanda nəzərdə tutulan 14 böyük sənaye müəssisəsinin yerləşdirilməsi şəhərlərin, eyni zamanda məskunlaşmanın strukturunda böyük dəyişiklikləri şərtləndirirdi. Buna görə də bir sıra şəhərlərin böyük sürətlə inkişafı nəzərdə tutulurdu.

70-ci illərdə Bakı, Sumqayıt, Gəncə, Naxçıvan, Əli Bayramlı, Mingəçevir və başqa şəhərlərdə mənzil tikintisi xeyli geniş miqyas almışdı. Heydər Əliyev respublikanın memarları və inşaatçıları qarşısında çox böyük bir hədəf qoymuşdu - mənzilə ehtiyacı olanların hamısı 2000-ci ilədək müasir və rahat mənzillərlə təmin edilməli idi. 1982-ci ildə respublikada mənzil fondunun ümumi sahəsi təqribən 64 milyon kvadratmetrə çatdırıldı. 70-ci illərdə əvvəllər tikilmiş ilk beş mikrorayona daha dördü əlavə edildi. Yaşayış binalarının və ictimai binaların tətbiq edilən növlərinin genişlənməsi mikrorayonların görkəmini müasirləşdirməyə imkan verdi. Geniş və yaşıl həyətlə doqquzmərtəbəli binaların yerləşdiyi yığcam yaşayış massivləri salındı.

Bakının şərqində 400 min nəfərin məskunlaşması üçün nəzərdə tutulan abad və müasir iri yaşayış massivi salındı və minlərlə

yaşayış sahəsi təmin etmək istəyi bu dövrdə inşaat, memarlıq və şəhər quruculuğu sahəsində Azərbaycanın böyük uğurlar əldə etməsinə imkan yaratmışdır.

1981-ci ildə "Azərbaycan SSR-də şəhərsalma, memarlıq və arxeologiya abidələrinin qorunması, bərpası və istifadəsinin yaxşılaşdırılması tədbirləri haqqında" Qərarın qəbul edilməsində Heydər Əliyevin sovet hakimiyyəti dövründə maddi-mədəni irsimizə vətənpərvər yanaşmasını əks etdirən və abidələrimizin tədqiqi və mühafizəsi üçün böyük əhəmiyyəti olan dövlət sənədi idi.

Qərarda Azərbaycandakı dini abidələrin - Naxçıvandakı Qarabağlar türbəsinin, Qusar rayonundakı Həzrə türbəsinin, Şamaxı Cümə məscidinin təmir-bərpa işlərinin vacibliyi qeyd edilmişdir. Sovet ideologiyasına əsasən İslam dini abidələrinə olduqca mənfəi münasibətə baxmayaraq, Heydər Əliyev böyük vətənpərvərlik və cəsarət nümayiş etdirərək belə abidələrin qorunub saxlanması məsələlərini önə çəkmişdir. Qərarda həm də abidələrin tədqiqi, aparılan elmi işlərinin genişləndirilməsi və bu istiqamətdə təbliğat işlərinin aparılması üçün bütün nəşriyyat orqanlarına, kütləvi informasiya vasitələrinə tarixi abidələrin təbliği ilə bağlı müvafiq işlərin gücləndirilməsi, Azərbaycan və xarici dillərdə nəşrlərin daha da artırılması tapşırılmışdır.

Sovet hakimiyyəti illərində Heydər Əliyevin Azərbaycan tarixi abidələrinə göstərdiyi qayğının ən bariz nümunəsi qədim Qəbələ şəhərinin qalıqlarının məhv olmaqdan xilas etməsi olmuşdur. 1977-ci ildə SSRİ müdafiə nazirliyinin təbəçiliyində olan hərbiçilər Qəbələ şəhərinin Orta əsrlərə aid ərazisində, qalıqları günümüzə qədər saxlanmış giriş darvazalarının yaxınlığında yüksəkqərginlikli elektrik xəttinin və onun dayaq obyektlərinin tikintisinə başlamışdılar. Bu tikinti layihəsinin həyata keçirilməsi qədim Azərbaycan dövləti Qafqaz Albaniyasının min ilə yaxın paytaxtı olmuş Qəbələ şəhəri qalıqlarının məhvi və burada arxeoloji tədqiqatların həmişəlik dayandırılması demək olardı.

Naxçıvanın tarixi-memarlıq irsi ulu öndərin xüsusi diqqətində olmuşdur. 1999-cu ildə Möminə Xatun məqbərəsinə ziyarət edərkən çıxışında o demişdir: "Məni incidən odur ki, bizim xalqımız öz zəngin tarixini, zəngin mədəniyyətini, zəngin tarixi köklərini keçən əsrlərdə də, ondan sonrakı dövrdə də, indi XX əsrdə də birincisi öz xalqına göstərə bilməyib, ikincisi də dünyaya göstərə bilməyib.

Dağılanlar dağılıb, amma qalınlar içərisində Möminə Xatun məqbərəsi XII əsrdə Azərbaycanın nə qədər zəngin mədəniyyəti olduğunu göstərir. Ancaq bu abidənin memarlıq qiyməti ilə bərabər daha böyük qiyməti Azərbaycanın qədim dövlət olmasını göstərməsidir. Bu təkcə memarlığın zənginliyini yox,

dövlətçiliyin nə qədər zəngin olduğunu, nə qədər möhkəm olduğunu göstərir".

Müstəqilliyini bərpa edən ölkəmiz ilk illər böyük çətinliklər yaşadı - iqtisadiyyatın bütün sahələrində tənəzzül, daxili siyasi çəkişmələr, torpaqlarımızın işğalı, minlərlə şəhid və 1 milyon yurd-yuvasından didərgin düşmüş əhali. Xalq tərəfindən ölkənin rəhbərliyinə atılmış Heydər Əliyev öz tarixi xilasçılıq missiyasını inamla, qətiyyətlə, böyük müdrikliklə həyata keçirdi. Sabitləşmə dövründə gələcək inkişafın əsasını qoyan böyük iqtisadi layihələrlə yanaşı, yenidən tikinti və memarlıq sahəsi canlanmağa başladı. Müstəqillik xalqımızın tarixinə, mədəni irsinə diqqəti bir qədər də artırdı. Genişlənən inşaat fəaliyyətinin irsimizə mənfəi təsirinin qarşısını almaq üçün siyasi qərarların verilməsi vacib idi.

Zəngin maddi-mədəniyyət abidələrimizə qayğı ilə yanaşan Heydər Əliyevin "Bakı şəhərində İçərişəhər tarix-memarlıq qoruğunun mühafizəsi və bərpası ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında" sərəncamı bu baxımdan daha əhəmiyyətlidir. Bu qərar bütün ictimaiyyətin diqqətini dağılan memarlıq və tarixi abidələrimizə cəlb etdi və İçərişəhərin, sonra isə digər abidələrimizin müasir dövrün tələblərinə uyğun idarə olunmasını əsasını qoydu.

Ölkəmizin XXI əsrdə misilsiz inkişafının ən önəmli göstəricilərindən biri böyük quruculuq işləridir. Şəhərlərin və kəndlərin müasirləşməsi və abadlaşması yeni yaşayış standartlarının yaranması, çoxsaylı infrastruktur obyektlərinin tikilməsi, yeni memarlıq formalarının və müasir obrazların yaranması, tarixi hissələrin reabilitasiyası, öz əhəmiyyətini itirmiş köhnə sənaye ərazilərinin reaktivləşməsi Azərbaycanın yeni inkişaf dövrünün ən önəmli nəticələrindəndir.

Uzun illər işğal altında olan torpaqlarımıza qayıdış, dağıdılan şəhər və kəndlərimizin yenidən qurulması, tarixi-memarlıq irsimizin bərpası yaxın dövrdə ölkəmizdə memarlıq və inşaat fəaliyyətinin daha da genişlənməsini tələb edir. Qarabağın və Şərqi Zəngəzurun yenidən qurulması ən müasir tələblərə uyğun, yeni texnologiyaların, yeni şəhərsalma standartlarının, yeni memarlıq formalarının tətbiq olunması ilə həyata keçiriləcəkdir. Vacib məsələ memarlığımızın özünəməxsusluğunu yaddan çıxarmamaq, məhz XXI əsrin yeni Azərbaycan kənd və şəhərlərinin obrazını yaratmaqdır. Ulu öndərin Azərbaycanca, mədəniyyətimizə, milli-mənəvi dəyərlərimizə olan böyük məhəbbəti, milli memarlığın inkişafına verdiyi önəm bir parlaq nümunə olaraq bu fəaliyyətimizi istiqamətləndirməlidir.

Gülçəhrə MƏMMƏDOVA, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin rektoru, memarlıq doktoru, professor.